

פרק זה נכתב לפני כשנתיים, לקראת פעילותה של הוועדה לקידום מעמד האישה בכנסת ה-19. כמה סוגיות עודכנו בו, ובהן שילוב נשים לצד משרתים דתיים.

בפרק הנוכחי ייסקרו המלצות דוח שגב ויישומן, ולאחר מכן יוצגו כמה סוגיות בנושא שחלו בהן תמורות בשנים האחרונות ועודן עומדות לפתחו של הצבא: פתיחת תפקידים בפני נשים, שירות לוחמות, שירות נשים במילואים ושילוב נשים לצד משרתים דתיים.

רקע

שירות נשים בצה"ל מעוגן מאז שנת 1949 בחוק שירות הביטחון על גלגוליו, וכיום – בחוק שירות ביטחון [נוסח משולב], התשמ"ו-1986 (להלן: החוק). שירות נשים מבטא את התפיסה הערכית שהצבא הוא "צבא העם". נשים הן 33% ממצבת הכוח הסדיר בצה"ל (2012) ונתוני הגיוס בקרבן נמוכים – 43% מהנשים אינן מתגייסות.²⁴⁶ נקודת ציון בולטת שהשפיעה על שילוב נשים ועל מיצוי של שירות הנשים הייתה פסיקת בג"ץ בעניין אליס מילר ב-1995, שקבעה כי נשים זכאיות לשוויון הזדמנויות פורמלי ומהותי בשירותן הצבאי והובילה לפתיחת תפקידי לחימה בפני נשים. ברוח הפסיקה הועבר תיקון לחוק בשנת 2000 (סעיף 16א), שקבע כי לכל אישה זכות שווה לזכותו של גבר למלא תפקיד כלשהו בשירות הצבאי, אלא אם כן הדבר אינו אפשרי מעצם מהותו ואופיו של התפקיד.

דוח הוועדה לעיצוב שירות הנשים בצה"ל בראיית העשור הבא (ועדת שגב)²⁴⁷

בספטמבר 2007 פורסם דוח הוועדה לעיצוב שירות הנשים בצה"ל בראיית העשור הבא, שמינה ראש אכ"א דאז האלוף אלעזר שטרן. ועדה זו, בראשות האלוף יהודה שגב, ראש אכ"א לשעבר, התבקשה לעמוד על הפערים בין שירות הנשים לשירות הגברים ולגבש הצעות אופרטיביות לשילוב נשים בצבא ולמיצוי יכולתן. הוועדה הציגה שישה פערים מהותיים בשירות בצה"ל: השירות הקצר של נשים, שיעור המתגייסות הנמוך, תהליכי מיון ושיבוץ נפרדים, שיעור מיצוי נמוך של כוח האדם הנשי, סגירת תפקידים בפני נשים ומיעוט קצינות בדרגים בכירים. הוועדה קבעה את עקרון "האדם הנכון במקום הנכון", שעל-פיו "גברים ונשים ימוצו בשירות באופן זהה, לפי קריטריונים ענייניים המשקפים את צורכי צה"ל, את מרצם, יכולותיהם ותכונותיהם האישיות של המתגייסים ולא את מינם".

עיקרי המלצות ועדת שגב: א. שינוי הדרגתי שיוביל להשוואת משך השירות של נשים וגברים; ב. איחוד מערך המיון וקביעת קריטריונים שאינם מגדריים לשיבוץ בתפקיד; ג. עיגון שישה מבחנים לקביעת "אופיו ומהותו" של התפקיד, המאפשרים סגירת תפקידים בפני נשים, וכן הפעלת מנגנון חיכוך לצבא שיאשר סגירת תפקידים; ד. הצבת יעדים ומכסות לקידום קצינות לדרגים בכירים; ה. שינוי החוק המאפשר קבלת פטור למתגייסות עקב הצהרת דת.

הרמטכ"ל אישר את דוח שגב בשינויים קלים בשנת 2008.²⁴⁸ אשר ליישום ההחלטות, עד כה משך השירות לנשים לא שונה אלא במקרים שבהם נדרשת הכשרה ארוכה במיוחד לתפקיד;²⁴⁹ הוחלט בצבא

²⁴⁵ פרק זה נכתב על-ידי נטע משה ממרכז המחקר והמידע של הכנסת ועודכן על-ידי שלי מזרחי סימון.

²⁴⁶ מצבת הכוח הסדיר: **שירות נשים**, תאריך כניסה: 9 בינואר 2013. נתוני גיוס: הוועדה לקידום מעמד האישה, פרוטוקול מס' 60, דיווח יוה"ל בנושא הטרדות מיניות ושירות נשים בצה"ל, 3 בפברואר 2014.

²⁴⁷ הפסקה הנוכחית מבוססת על דוח הוועדה לעיצוב שירות הנשים בצה"ל בראיית העשור הבא, תשרי תשס"ח, ספטמבר 2007.

שלא לקבוע מכסות לקידום קצינות; תהליכי המיון והשיבוץ לנשים עברו רפורמה מקיפה כדי לשפר את איתור המועמדות ואת שיבוץ לפי קריטריונים מקצועיים ולא מגדריים;²⁵⁰ לא נקבעו קריטריונים הקובעים מהו "אופיו ומהותו" של תפקיד, ולא הוקם מנגנון חיצוני לצה"ל לאישור סגירת תפקידים בפני נשים;²⁵¹ התנאים לקבלת פטור לנשים עקב הצהרת דת לא שונו, ונותרו תלויים בהצהרתה הבלעדית של המועמדת לגיוס. עם זאת, בהתאם לתיקון מס' 18 לחוק משנת 2012, נערה דתייה שקיבלה פטור משירות בטחון מטעמי דת והפסיקה לקיים את תנאי התצהיר במהלך 24 החודשים שלאחר מסירת התצהיר או במהלך תקופות הקריאה הקבועות בסעיף 20 לחוק (לפי המועד המאוחר שבהם), צריכה להודיע על כך ללשכת הגיוס. אי-מסירת הודעה מוגדרת עבירה פלילית.²⁵²

פתיחת תפקידים בפני נשים

שיעור המקצועות הצבאיים אשר פתוחים בפני נשים הוא בעלייה מתמדת, וכיום הוא 92%, לעומת 88% בשנת 2005 ו-73% בשנת 1995.²⁵³ המקצועות הסגורים בפני נשים הם חלק ממקצועות הלחימה, מקצועות שבהם השונות הפיזיולוגית בין נשים לגברים אינה מאפשרת את שילובן ומקצועות המצריכים שירות במקומות שבהם, על-פי תשובת הצבא על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, "לא מתאפשרים בשלב זה תנאים בסיסיים המתחייבים משילובן של הנשים". לעומת זאת, כלל התפקידים בצה"ל פתוחים בפני גברים.²⁵⁴ ואולם, **בהסתכלות על שילוב הנשים בפועל, במקצועות רבים, גם אם הם אינם סגורים בפני נשים, יש שיעורים נמוכים מאוד של נשים**. לדוגמה, בסקר שערך הצבא בשנת 2008 נמצא כי כ-50% מהמקצועות הם מקצועות גבריים ומשובצים בהם גברים בלבד או בעיקר גברים, ורק 28% מהמקצועות מוגדרים כמעורבים (כלומר שיעור הנשים בהם הוא 16%-64%).²⁵⁵

שינויים בולטים נעשו בשנים האחרונות בפתיחת תפקידי לחימה (ראו בהמשך), בפתיחת תפקידים במערך הטכני ובהתאמת הציוד לנשים. כמו כן, הכשרת נשים לקצונה נעשית גם בקורסים מעורבים בבה"ד 1. נוסף על כך, הטירונות לנשים שונתה, ורוב הנשים מוסמכות לרמת רובאות כלשהי המאפשרת הצבה בסדיר ובמילואים בתפקידים הכוללים שמירות.

שילוב נשים במערך הלוחם

שיבוץ נשים בתפקידי לחימה החל בשנת 1995, בעקבות פסק-הדין של בג"ץ בעניינה של אליס מילר. התפקיד הראשון שנפתח היה טיס, ואחריו נפתחו בהדרגה 14 תפקידים ובהם חובלות, לוחמות מג"ב, לוחמות נ"מ, לוחמות בגדוד קרקל ולוחמת רפואית מוטסת. שיעור הנשים המשרתות כיום בתפקידי

²⁴⁸ מדברי האלופה אורנה ברביבאי, ראש אכ"א, בישיבת הוועדה לקידום מעמד האישה, פרוטוקול מס' 121, בחינת נושא השילוב הראוי ומגמת ההקצנה הדתית בצה"ל, 27 בדצמבר 2011.

²⁴⁹ דובר צה"ל, סקירה מיוחדת: שירות נשים בצה"ל, יולי 2009, תמוז תשס"ט, תאריך כניסה: 21 באפריל 2013.

²⁵⁰ הוועדה לקידום מעמד האישה, פרוטוקול מס' 121, בחינת נושא השילוב הראוי ומגמת ההקצנה הדתית בצה"ל, 27 בדצמבר 2011.

²⁵¹ מדברי האלוף אבי זמיר, ראש אכ"א לשעבר, בישיבת הוועדה לקידום מעמד האישה, פרוטוקול מס' 16, דברי הרב הצבאי הראשי כנגד שירות הבנות בצה"ל, 22 ביולי 2009.

²⁵² צה"ל, מדריך למיועדים לשירות הביטחון, תאריך כניסה: 17 במאי 2015.

²⁵³ תשובת הצבא על בקשת מידע של מרכז המחקר והמידע, 16 באוגוסט 2012, 5 בנובמבר 2012; הוועדה לקידום מעמד האישה, ישיבה חגיגית לציון יום האישה הבין-לאומי – עשר שנים לבג"ץ אליס מילר – האם הגענו לשוויון בצה"ל?, 8 במרץ 2005.

²⁵⁴ דוח הוועדה לעיצוב שירות הנשים בצה"ל בראיית העשור הבא בראשות האלוף יהודה שגב, 2008.

²⁵⁵ והלין, שנת העבודה 2008 – שירות הנשים – תמונת מצב ופעילויות מרכזיות, פברואר 2009, תאריך כניסה: 21 באפריל 2013.

לחימה בכלל הנשים הוא 2.2%, לעומת 1% בשנת 2001. בשנת 2012 שיעור הלוחמות בכלל החיילים המשרתים בתפקידי לחימה בשירות חובה היה 2.8%.²⁵⁶

רוב מקצועות הלחימה מחייבים את הלוחמות בשירות התנדבותי של 36 חודשים ובשירות מילואים כמו לוחמים, לעומת 24 חודשי שירות לנשים ושירות מילואים רק בחלק מהמקצועות, ועד גיל 38, היריון או הורות, במקצועות אחרים. לדרישות הללו השפעה דו-כיוונית על שילוב נשים: מצד אחד הן נועדו למנוע אפשרות שאישה לא תקודם ולא תשתתף בהכשרות ארוכות בשל אופק שירות קצר, ומצד אחר הן עלולות לפגוע באטרקטיביות של מקצועות הלחימה בעבור המועמדות לגיוס. נוסף על הקושי בגיוס נשים לתפקידי לחימה, התעוררו עם השנים קשיים בשילוב לוחמות – בחלק מהמקרים נדרשו רשויות הצבא לנושא, וחלק מהמקרים עדיין בתהליכי למידה והטמעה, למשל: הצורך במחקר רפואי-פיזיולוגי לבחינת ההשפעה של המאמצים הפיזיים על לוחמות נשים לעומת לוחמים גברים; התאמת אמצעי הלחימה, הציוד האישי ואמצעי הסיוע לחימה ללוחמות; בחינה מחודשת של תשתיות בינוי, התאמת סביבת העבודה ועדכון לוח התזונה.²⁵⁷

שירות נשים במילואים – לשיבוץ נשים במערך המילואים יש חשיבות רבה, והוא משפיע על שירותן הסדיר. טענות בדבר אי-כדאיות הכשרתן ואי-קידומן במערך הסדיר נשמטות לנוכח הקביעה שהן ימשיכו לשרת ולהתפתח גם בתום השירות הסדיר.²⁵⁸ כמו אצל גברים, יש הבחנה בין נשים השייכות למצבת המשרתים במילואים (פוטנציאל שירות) לבין הנשים הנקראות לשירות מילואים ומשרתות במילואים בפועל (מיצוי שירות). בשנת 2001 שיעור הנשים ששירתו במילואים בפועל בכלל משרתי המילואים היה אפסי. בשנת 2010 שיעור הנשים ששירתו במילואים עלה ל-5%. אומנם זוהי עלייה ניכרת, אך היא אינה קרובה למימוש הפוטנציאל של הנשים בשירות מילואים.

היבט אחד של הסוגיה הוא אי-מיצוי הפוטנציאל של מי שעל-פי ההגדרה יש לה יכולת לשרת במילואים. בשנת 2010 שיעור הנשים במצבת המשרתים במילואים היה 13%, אך כאמור רק 5% מהן שירתו במילואים בפועל. היבט נוסף הוא שיבוץ חלקי בלבד של חיילות במערך המילואים. לעניין זה כמה סיבות:²⁵⁹ הסיבות ההיסטוריות שהובילו להקטנת כוח הנשים במערך מילואים היו בין השאר הגבלת גיל הקריאה לנשים (עניין זה שונה בשנת 2000), שירות של נשים בסדיר במקצועות שאינם נחוצים בשירות המילואים וניסיון מועט יותר של נשים בתפקידיהן בשל שירות החובה הקצר שלהן לעומת שירות הגברים. סיבה נוספת היא חוסר ניסיון של דרג המפקדים בעבודה עם חיילות והעובדה שיש בהם שמעדיפים מסיבות חברתיות או דתיות להימנע מכך. במחקר שערכה בשנת 2011 רס"ן יעל טופל מענף מימ"ד, הפועל תחת יועצת הרמטכ"ל לענייני נשים, נאמר כי "מדיניות הגיוס של הנשים לשירות מילואים היא לא ברורה ואקראית... במערך המילואים מינו של אדם הינו עדיין קריטריון תקף להחלטה על שיבוץ, על תפקידו ועל קידומו".²⁶⁰

²⁵⁶ מבקר המדינה, דוח שנתי 53 לשנת 2002, 7 באוקטובר 2002; תשובת צה"ל על פניית מרכז המחקר והמידע, 16 באוגוסט 2012.

²⁵⁷ תשובת צה"ל על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 16 באוגוסט 2012.

²⁵⁸ סא"ל זאב לרר ורס"ן ליאורה רובינשטיין, "נשים במילואים", מערכות 394, מאי 2004, תאריך כניסה: 21 באפריל 2013.

²⁵⁹ רס"ן יעל טופל, "מה השתנה בין 2004 ל-2011", מערכות 437, יוני 2011, תאריך כניסה: 21 באפריל 2013.

²⁶⁰ שם.

שילוב שירות נשים וחיילים זתיים

צה"ל פרסם בשנת 2003 את פקודת השילוב הראוי, ובשמה המלא: "שירות משותף לחיילים ולחיילות בהיבט השילוב הראוי" (פקודת מטכ"ל 33.02.07). הפקודה נוסחה וגובשה לאחר עבודת ועדה שהתכנסה בשנת 2001 בראשות מפקד זרוע היבשה האלוף יפתח רון טל. עקרונות השילוב הראוי מתייחסים להיבטים שונים של השירות המשותף ומטרתם לתת מענה על צורכי החייל הדתי ולאפשר לו להגן על זכויותיו. באפריל 2011 דנה בפקודת השילוב הראוי יועצת הרמטכ"ל לענייני נשים, תא"ל גילה כליפי-אמיר, בכתב העת הצה"לי "מערכות", וטענה כי הפרשנות של השילוב הראוי מחמירה עד כדי כפיית קיצוניות דתית, המגבילה את הנשים במרחב הצבאי ופוגעת ביכולתן לתפקד באופן אפקטיבי.²⁶¹ לדבריה, במצב הנוכחי השילוב נוגע רק להיבט ההלכתי-דתי, ולא לסוגיות מקצועיות ומגדריות אחרות, בהיעדר פקודות נוספות העוסקות בשירות משותף של נשים וגברים. בדצמבר 2011 העידה האלופה אורנה ברביבאי, ראש אכ"א, בדיון בוועדה לקידום מעמד האישה, כי יש פערים בהבנת הפקודה, בהטמעתה ובפרשנות שניתנה לה לאורך השנים.²⁶²

בדוח מבקר המדינה ממאי 2012, העוסק בשירות חרדים בצה"ל, העלה המבקר את החשש שיישום מדיניות גיוס החרדים (תוכנית שח"ר – שירות חרדים) עלול לפגוע בשילוב נשים בצה"ל. כמו כן כתב המבקר כי קביעת המדיניות בעניין זה וצמצום הממשק בין חיילים חרדים לחיילות נעשה ללא שיתוף הגורמים הממונים על מאפייני שירות הנשים בצה"ל, ובהם יועצת הרמטכ"ל לענייני נשים.²⁶³

הצורך בחידוד ובהטמעה של פקודות השילוב ונורמות השילוב גדל לנוכח האפשרות שמספר החיילים החרדים יגדל מאוד בעקבות תיקון 19 לחוק שירות ביטחון [נוסח משולב], התשמ"ו-1986, אשר חוקק בכנסת ה-19 ומסדיר את שילוב בוגרי ישיבות ומוסדות חינוך חרדיים בצבא.²⁶⁴ בתיקון לחוק שירות הביטחון סעיף 26(כה) נקבע במפורש כי "לא ייפגע מעמדה ושילובה של יוצא צבא אישה בשירות ביטחון בשל שירותים של בוגרי ישיבות ומוסדות חינוך חרדיים בשירות ביטחון". כמו כן, סעיף 26(כח) קובע כי יימסר דיווח לוועדה לקידום מעמד האישה ולשוויון מגדרי על השפעת יישומן של הוראות פרק זה על השירות בשירות ביטחון, לרבות בכל הנוגע למעמדן ולשילובן של נשים בשירות ביטחון.²⁶⁵

כפי שצוין לעיל, הצוות המשרדי של משרד המשפטים אשר עסק בנושא הדרת נשים נתן דעתו גם על בחינת ההשפעה של גיוס חרדים על שילוב נשים בצה"ל, ולוועדה לקידום מעמד האישה דווח כי הצוות השתכנע שיש התייחסות הולמת מצד הצבא ויש הקפדה וניסיון לקבוע גבולות סבירים.

---

²⁶¹ תא"ל גילה כליפי-אמיר, "הטמעת הראייה המגדרית", מערכות 436, אפריל 2011, תאריך כניסה: 21 באפריל 2013.

²⁶² הוועדה לקידום מעמד האישה, פרוטוקול מס' 121, בחינת נושא השילוב הראוי ומגמת ההקצנה הדתית בצה"ל, 27 בדצמבר 2011.

²⁶³ מבקר המדינה, דוח שנתי 62 לשנת 2011 ולחשובנות שנת הכספים 2010, 1 במאי 2012.

²⁶⁴ יצוין כי בהסכם הקואליציוני שנחתם בין סיעת הליכוד לסיעת יהדות התורה ב-29 באפריל 2015 ובהסכם הקואליציוני שנחתם בין סיעת הליכוד לסיעת ש"ס ב-4 במאי 2015, לשם הקמת הממשלה ה-34, נקבע כי יש צורך לתקן את החוק באופן שיינתן שיקול דעת לשר הביטחון בגיוס בני ישיבות.

²⁶⁵ חוק שירות ביטחון [נוסח משולב], התשמ"ו-1986.

